

Tidningen Syre 6 december 2025:

[Glöd](#) · Under ytan

## Den näst sista liberalen

Publicerad 2 dagar sedan

9 min lästid

**Liberalismens grundbult borde vara att uppmärksamma alla tecken på cancelkultur, skriver Jan-Ewert Strömbäck. Det kan man se som en lärdom av Anders Ehnmarks gärning – kanske kan han utses till den näst sista svenska liberalen?**

**Jan-Ewert Strömbäck, författare – gav senast ut Bagaget (2024)**

Detta är en argumenterande text med syfte att påverka. Åsikterna som uttrycks är skribentens egna och inte tidningens.

Frågan om vem som är den sista svenska liberalen analyserades i inhemsk debatt efter Jan Björklunds avgång. Var han, som så starkt markerade mot rasism och högerextremism, den sista liberalen? Och vem var i så fall den näst sista offentliga företrädaren för denna politiska riktning; också den personen måste ha haft betydelse?

### **Den första och den största**

En enklare och oftare ställd fråga handlar om vem som torde vara den största historiska liberalen. Nathan Shachar slår i DN den 18 september 2025 ett slag för Viktor Rydberg; dock nöjer han sig med svepande formuleringar om Rydbergs misstro mot auktoriteter och översitteri.

Det ska tydligen vara en författare som utses att vara förebild. Liberalerna har i publikfriande nit utsett Selma Lagerlöf, eftersom hon var med då återuppståndna Folkpartiet bildades 1934. Men det fanns ju fler partier och namnkunniga liberaler dessförinnan. Selma Lagerlöf är av allt att döma utnämnd för att bättra på historieskrivningen och rädda partiet kvar i riksdagen. I skrivande stund vet vi naturligtvis inte om detta lyckas.

Jan Björklunds tre efterträdare Nyamko Sabuni, Johan Pehrson och Simona Mohamsson har arbetat effektivt för att snabba på ökenvandringen högerut.

En enklare fråga är: Vem var den första svenska liberalen? Adolf Hedin, Emilia Broomé, Kerstin Hesselgren eller rent av socialdemokraten Hjalmar Branting som 1896 valdes in i riksdagen på en liberal lista? Det är som sagt en enklare fråga, även om de alternativa svaren verkar vara oändliga. Det har oavbrutet funnits motsägelsefulla inslag i ledande liberalers hållning. Elsa Broomé, känd socialreformator, valde trots sin humanism och radikalism att ingå i Rasbiologiska institutets styrelse. Dess chef Herman Lundborg kondolerade på Broomés begravning.

### **Könsmärkta valsedlar**

1922 kunde också kvinnorna i väljarkåren uttrycka sin åsikt. De hade året innan fått politisk rösträtt till riksdagen. Förbudsomröstningen 1922 uppfattades som självklar med tanke på de alkoholskador som hemsökt individer och samhälle under flera decennier. Att det faktiskt gick att diskutera i könstermer torde ha en förklaring i att kvinnor så länge fått lida för mäns drickande.

Men trots att kvinnlig och lika rösträtt precis hade införts blev valsedlarna i folkomröstningen könsmärkta. Kerstin Hesselgren protesterade mot detta och argumenterade för att rusdrycksfrågan borde vara gemensam för hela folket.

Efter en lång debatt i riksdagen beslutades om särkillnaden.

I första kammaren den 5 april 1922 påtalade Kerstin Hesselgren risken att kvinnor åter skulle förbli ”kvinnor och inte medborgare”. Könsmärkningen utfördes vid själva omröstningsförrättningen. Sedlarna var inte märkta från början, utan ordföranden i förrättningen stämplade ett M respektive K på sedlarna när de lämnades.

### **”Vår medborgerliga gärning”**

Förbudsfrågan hade vållat oenighet inom Liberala samlingspartiet under lång tid. På landsmötet den 27 maj 1923 fanns ingen återvändo. Några dagar tidigare hade partiets förtroenderåd hållit fast vid ett rusdrycksförbud. Men förbudsmotståndarna var starka.

Den första att begära sitt utträde ur landsföreningen var Emilia Broomé, som var en stark förbudsmotståndare. Efter henne följde därpå minst 34 prominenta liberaler som tackade för sig.

Varför blev det inte en motsvarande splittring av Hesselgrens organisation, FKR, Frisinnade kvinnors riksförbund? Ett svar levererades av Elisabeth Tamm i tidningen *Tidevarvets* första nummer 1923:

”När sprängningen inom det liberala partiet ägde rum den 27 maj innevarande år uppstod frågan, om också vår organisation skulle sprängas. Frisinnade kvinnors Riksförbund kom till ett annat resultat. För oss var den liberala grundåskådningen den bärande och enande tanken, kring vilken vi ville samlas. Vad vi ville verka för i vår medborgerliga gärning formade vi ut till ett s. k. program. Det är inte avsett att utgöra enbart ett kvinnoprogram. Det upptar inte ens några speciellt kvinnliga önskemål, det anser samarbetet mellan män och kvinnor i samhällsarbetet självklart.”

Kerstin Hesselgren fortsatte under sin gärning att uppmärksamma alkoholens skadeverkningar utan att kräva förbud. Det skedde i till exempel ILO, Internationella arbetsorganisationen, som hon hade varit med och bildat 1919, som ordförande Socialarbetare inom industri- och affärsvärld (SAIA) och ordförande i Svenska föreningen för psykisk hälsovård.

## **Mycket radikal**

Låt oss göra ytterligare en snabbspolning tillbaka. Konsensus torde råda kring att Erik Gustaf Geijer är en tidig och mycket inflytelserik liberal – skalden, essäisten och historikern som gjorde sitt avfall från konservatismen till liberalismen år 1838. Med detta, konstaterar Anders Ehnmark i sin bok *Minnets hemlighet* (1999), blev Geijer mer sociolog än historiker.

Det är Thorsten Nybom som Ehnmark här hänvisar till. En annan person, i myllret av referenser, är professor Israel Hwasser. Denne medicinare föraktar empirin och anser att de sjuka har sig själva att skylla. Vad gäller Geijers avfall kommer Hwasser fram till att ”liberalism berodde på en förslappning i hjärnan.”

Hur radikal var Geijer? Jo, mycket radikal för sin tid med sitt avståndstagande från slaveri, bejakande av industrialisering och merkantilism, rösträtt och demokrati, arbetares organisering, antagligen också radikal med vår samtids mått mätt, inte minst sedan de svenska liberalerna numera övergett socialliberalismen. Det senare är, nota bene, min käpphäst, inte någon slutsats hos Ehnmark. Men denne konstaterar med Per Meurlings hjälp att Marx läste Geijer. Vid något tillfälle kallar Anders Ehnmark Geijer till och med utopisk socialist. Här skulle elaka tungor kunna utnämna Geijer till både den första och sista liberalen. Men på sådant polemiskt och antagonistiskt humör bör ingen vara.

### **Skälls ut spirituellt**

Åter till frågan om vem som kan vara den näst sista liberalen. Varför inte Anders Ehnmark själv? Jo, kanske. Hans kollega, vän, antagonist och glesbygdsgranne där i Sörmland, Jan Myrdal, skåpar ut Ehnmark i ett långt kapitel i sin bok *Inför nedräkningen* (1993). Mycket riktigt är ett av de elaka epiteten just "liberal". Ehnmark skälls ut spirituellt.

Det handlar om som protest markerande uppbrott från pågående middag i Taxinge, men mest handlar kritiken om Ehnmarks vandrande mellan olika ideologiska läger och redaktionskommittéer, hans ovilja att ta avstånd från Israel (!) och ifrågasättande av Myrdals försvar för förintelseförnekaren Robert Faurisson. Det senare säger naturligtvis mer om Myrdal än om Ehnmark. Vi med minnet i behåll noterar hur Myrdal stred för Faurissons yttrandefrihet och samtidigt försvarade fatwan mot Salman Rushdie.

Jan Myrdal hade olika måttstockar för olika personer och olika åsikter. Han försvarade utan förbehåll Faurissons rätt att hetsa mot judar. Men han såg det internationella författaruppropet för Rushdie som "intellektuellt inskränkt". Han protesterade när Faurisson fick "yrkesförbud" i Frankrike. Att individen har rätt till befängda åsikter innebär naturligtvis inte att samhället har skyldighet att sprida samma åsikter eller lögner.

Själv skrev jag i en av de återkommande debatterna om yttrandefrihet: "Jag har rätt att hävda att jorden är platt. Ja, jag har rätt att ställa mig med ett

plakat som förkunnar att månen ligger på Rosenlundsgatan. Men är jag samtidigt lämplig som lärare i fysik?”

### **Expressen och Fib/Kulturfront**

Det är intressant att botanisera i Anders Ehnmarks efterlämnade brev (som finns arkiverade på handskriftsavdelningen, Kungliga biblioteket). Förutom all korrespondens – Ehnmark sparade karbonkopior på otaliga försändelser, med författare, förlag och teaterhus – finns det flera dokument som hör det ekonomiska privatlivet till, om skilsmässa, bodelning, lagfarter. Det jag är ute efter är eventuell samtida polemik med redaktioner. Det saknas inte heller. Det gäller kanske främst inlagor till Folket i bild/Kulturfront och denna tidnings allt mer sekteristiska inriktning och brist på organisation i det redaktionella arbetet.

Expressen är en återkommande fast punkt, och när vännen PO Enquist lämnat tidningen med omfattande reaktioner utanför spalterna skriver Anders Ehnmark ett brev till Bo Strömstedt. Avsändaren understryker att det går att ”göra enastående bra tidningar från liberal utgångspunkt, det är bara det att liberalismen så sällan tas på allvar i vår bransch.”

Jag anar en dragning åt det ideologiska håll som Myrdal föraktar. Är Ehnmark en liberalismens banérförare, åtminstone vad gäller journalistik? Jag fortsätter undersöka saken i boxarna i KB:s specialläsesal.

### **Mannen på trottoaren**

Jag hittar bittra och elaka kommentarer till dels uppsättningen av pjäsen *Mannen på trottoaren* på Dramaten, dels likaså upprörda kommentarer över att ensemblen inte gillade att spela pjäsen, och framför allt inte spela in den för tv:s räkning.

Jag vet inte om tonfallet och personangreppen var och är typiska för antagonister inom vänstern, eller typiska i politiska sammanhang, oberoende av läger, överhuvudtaget. Ett av de hårdaste breven till Ehnmark kommer från Allan Edwall, en uppgörelse på två tätskrivna A4-sidor. Han är upprörd över att pjäsförfattarna Anders Ehnmark och PO Enquist, vilka ju tillhör vänstern, parodierar nämnda vänster som också Edwall tillhör.

”Taskspelartrick” och ”hyckleri” är två omdömen från Edwall, som reagerat på en debattartikel av dramatikerduon som han anser vara käringaktig och slaskig.

Jag noterar polemik och personangrepp och tänker på det som brukar kallas cancelkultur. Vissa frågor blir bannlysta. Att kritisera vänstern är ett helgerån för vänstern. För demokratins och det offentliga samtalets skull bör alla tecken på cancelkultur uppmärksammas. Det borde vara en av liberalismens grundbultar. Och det är en lärdom av Anders Ehnmarks erfarenheter.